

Çocuk Mahpusların Örgün Eğitim Hakkına Erişimini İzleme

Odak Grup Çalışması Raporu

“Kapalı infaz kurumlarında çocuğun tutulmasına karşıyken aynı zamanda çocuğun o kurumun içerisinde eğitim alabilmesinin çok mümkün olmadığını düşünüyoruz. Fiziksel anlamda zaten çocuğun eğitimi için gerekli olan ihtiyaçlar karşılanmıyor açıkçası... Uygulamada bunun çok sağlıklı yürütüldüğünü veya çocuğun üstün yararının gözetildiğini düşünmüyoruz.” (Avukat 7)

Giriş

Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (madde 26) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (madde 13-14) ile güvence altına alınmıştır. Çocuklar açısından ise özel önem taşır ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 28. ve 29. maddelerinde açık biçimde tanımlanmıştır.

Eğitim hakkı, **her çocuk için temel bir haktır**. Bu hakkın korunması konusunda temel gerekliliklerden biri örgün eğitim hakkının sağlanmasıdır. Örgün eğitim, devletin sorumluluğu altında, okul öncesinden yükseköğretime kadar kademeli biçimde düzenlenen; eşitlik ve kapsayıcılığı gözeterek yürütülen, çocukların kişilik, yetenek ve potansiyellerini geliştirmeyi hedefleyen program ve uygulamalar bütünüdür. Bu bağlamda bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanması son çare olmalıyken kısıtlamanın önlenemediği durumlarda çocuğun haklarına erişimi için örgün eğitimin çok belirleyici olduğu ve özel olarak ele alınması gerektiği açıktır.

Bu rapor, çocuk mahpusların tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime erişim durumlarını değerlendirmek, karşılaşılan engelleri ortaya koymak ve örgün eğitim odağında eğitim hakkının yaşama geçirilmesi için öneriler geliştirmeye katkıda bulunmak amacıyla çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatlarla yürütülen odak grup çalışması¹ kapsamında oluşturulmuştur.

Çevirim içi ortamda Adana, Bursa, Diyarbakır, İstanbul, İzmir ve Tekirdağ’dan katılan 14 avukat, ve ikisi kolaylaştırıcı olmak üzere 4 küme temsilcisinin katılımı ile gerçekleşen odak grup çalışmasında çocuk mahpusların örgün eğitim hakkına erişimlerine dair genel durum, engeller ve zorluklar ve öneriler odağında değerlendirme ve görüşleri alınmıştır. Değerlendirme ve görüşler, eğitim hakkının temel bileşenleri (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, uyarlanabilirlik) odağında analiz edilmeye çalışılmıştır.

¹ Odak grup çalışması, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, FİSA Çocuk Hakları Merkezi ve SHU Dr. Emrah Kırımsoy’dan oluşan “**Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme**” Projesi Küme Çalışması kapsamında yürütülmüştür. Küme çalışması, Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD) ve İnsan Hakları Bilgi ve Belge Sistemleri (HURIDOCS) ortaklığında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen “İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye’deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi” alt hibe program kapsamında kurulan birlikteliktir.

Çalışmanın bulguları, çocuk mahpuslarla iletişimi olan sınırlı sayıda avukatın görüş ve değerlendirmesini barındırmasına rağmen çocuk mahpusların örgün eğitime erişimleri konusunda hak ihlaline neden olan pek çok eksiklik veya boşluk olduğuna işaret etmekte kısa, orta ve uzun vadede ele alınması gereken öneriler sunmaktadır.

Yöntem

Çocuk mahpusların tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime erişim durumlarını değerlendirmek, karşılaşılan engelleri ortaya koymak ve eğitim hakkının yaşama geçirilmesi konusunda çözüm yolları geliştirmek için niteliksel yöntem benimsenerek odak grup çalışması aracılığıyla veri toplanmıştır.

Odak grup çalışması Adana, Bursa, Diyarbakır, İstanbul, İzmir ve Tekirdağ'dan katılan ve çocuk mahpuslarla ilgili çalışmalar yürüten 11'i kadın, 3'ü erkek toplam 14 avukat ve ikisi kolaylaştırıcı olmak üzere 4 küme temsilcisi ile gerçekleşmiştir. Avukatlara kümenin koordinasyonu sağlayan TCYÖV'ün çocuk mahpuslara yönelik çalışmaları kapsamında iletişim ve iş birliği içinde olunan bağlantılar doğrultusunda ulaşılmıştır. Verimli bir paylaşım ortamı oluşturmak için sınırlı sayıda davet yapılmıştır. Davetler telefon ve e-posta aracılığıyla iletilmiş, çalışma öncesinde odak grup çalışmasına dair temel sorular ve eğitim hakkına dair çerçeve bilgi notu katılımcılarla paylaşılmıştır.

Odak grup çalışması, katılımcılarına önceden ulaştırılan temel sorular ve kavramsal çerçeve notu doğrultusunda çevirim içi ortamda 23 Haziran 2025 tarihinde 15.00-17.00 saatleri arasında gerçekleşmiştir. Çalışma, bir araya geliş amacının hatırlatılmasının ardından kısa bir tanışma ile açılarak, katılımcılardan değerlendirme ve görüşlerinin kayıt altına alınmasına dair onay istenmesi ve tümünün sözlü onay vermesi üzerine başlatılmıştır. Yaklaşık 2 saat süren çalışmanın ses kaydı alınmıştır. Ses kaydını yazıya çeviren Transkriptör sitesi aracılığıyla kaydın önce deşifresi, ardından da raportör tarafından edisyonu yapılmıştır.

Raporun hazırlanma sürecinde bölümlerin yapılandırılmasına ilişkin öneriler almak amacıyla yapay zekâ tabanlı bir metin destek aracından (OpenAI ChatGPT) yararlanılmıştır. Analiz sürecinde Birleşmiş Milletler Özel Raportörü Katarina Tomasevski'nin 4-A modeli (Mevcutiyet, Erişilebilirlik, Kabul edilebilirlik, Adapte edilebilirlik) kavramsal dayanak olarak kullanılmış, anlatımı güçlendirmek amacıyla katılımcılardan örnek alıntılar anonimleştirilerek yerleştirilmiştir.

Bulgular

I. Genel Değerlendirmeler

Çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatların, çocukların örgün eğitime erişimlerine dair çok yönlü değerlendirmeleri olmuştur. Aslen bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanması son çare olmalıyken kısıtlamanın önlenememesi durumunda çocuğun diğer haklarına erişiminin güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Kısıtlamanın önlenmemiş olması durumunda da örgün eğitime erişimin çocuğa özgü adalet sisteminin temel ilkeleri gözetilerek; çocuğun tutukevi veya ceza infaz kurumuna girmeden, girdiğinde ve çıktıktan sonra olmak şeklinde bütüncül bir şekilde ele alınması gerekliliği dile getirilmiştir.

“Kapalı infaz kurumlarında çocuğun tutulmasına karşılık aynı zamanda çocuğun o kurumun içerisinde eğitim alabilmesinin çok mümkün olmadığını düşünüyoruz. Fiziksel anlamda zaten çocuğun eğitimi için gerekli olan ihtiyaçlar karşılanmıyor açıkçası... Uygulamada bunun çok sağlıklı yürütüldüğünü veya çocuğun üstün yararının gözetildiğini düşünmüyoruz.” (Avukat 7)

Çocuk mahpusların çoğunluğunun tutukevi veya ceza infaz kurumuna girmeden önce örgün eğitimden kopmuş oldukları ifade edilmiştir. Kopuş genellikle ortaokul sonrası yaşanmaktadır. Liseye devam eden çocuk sayısı oldukça azdır. Okuma-yazma bilen çocuk oranı yüksek olsa da öğrenmeye dair motivasyonun çok düşük olduğu belirtilmiştir.

Çocukların tutukevi veya ceza infaz kurumuna girmeden önce eğitimden kopuş nedenleri arasında yoksulluk ve çalışma zorunluluğu, aile koşulları, ayrımcı muamele, bağlı olunan eğitim kurumunun yapısı, adli tedbirler gibi konular dikkate alınmıştır. Her bir konuya dair bazı örnekler sunulmuştur.

- Yoksulluk ve çalışma zorunluluğu: Çocuk mahpusların kurumda bulunma nedenleri arasında en yaygın suç tipi hırsızlık; çocuklar bunu 'geçim yolu' olarak görebiliyor. Çoğu cezaevine girmeden önce inşaat, çiçekçilik vb. işlerde ve çoğunlukla kayıt dışı çalışıyor; çıkınca da öncesinde yaptıkları işte çalışmayı planlıyorlar.
- Aile koşulları: Şiddet, ihmal, ebeveynlerin eğitimsizliği veya onların da cezaevinde olması eğitime devamı engelliyor.
- Ayrımcılık: Göç, dil, kimlik ve etnik köken gibi özellikleri nedeniyle çocuklar ayrımcı muamele görebiliyor, yok sayılıyor (Mülteci, Roman çocuklar gibi).
- Bağlı olunan eğitim kurumunun yapısı: Çocukların bağlı oldukları okulların yapısal zorlukları çocuklara yansıyor. Kuruma girişten sonra örgün eğitim kurumları ile bağ kopuyor. Örneğin MESEM öğrencisi olan çocuklar cezaevine girişten sonra eğitim sisteminden kopuyor.
- Adli tedbirler: Ev hapsi gibi kararlar eğitimi fiilen engelliyor.

II. Çocuk Mahpusların Örgün Eğitimi Odağında Engeller ve Zorluklar

Çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatların, çocukların bulundukları kurumlarda örgün eğitime erişimleri odağında karşılaşılan engel ve zorluklara dair çok yönlü değerlendirmeleri olmuştur. Değerlendirmelerde çocuk adalet sisteminin ilkeleri ile uyumsuzluk, hukuki/ idari engeller, fiziksel alan, öğretmen, program, materyal, kurs, sosyal etkinlik, kütüphane yetersizliği, çocukları etkileyen psikolojik faktörler ve eğitime dair motivasyonlarının düşük olduğu gibi kritik konulara dikkat çekilmiştir.

Çocuk adalet sisteminin ilkeleri ile uyumsuzluk: Bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmasının önlenemediği durumda örgün eğitim hakkı ve diğer tüm haklara erişimi güvence altına alınması gerekirken mevcut yasalar, uygulamalar ve altyapı bunu sağlayamamaktadır. Mevcut kurumlar ve uygulamalar hak ihlallerini çeşitlendirmekte ve derinleştirmektedir (Çocuklara özgü kurumların yetersizliği, çocukların yetişkinlere özgü ceza infaz kurumlarına yerleştirilmesi, kurumların çocukları izole etmesi, aile ve toplumla bağlantıların kesilmesi, kurumlar (iller) arasında farklılaşan uygulamalar, kurumların bağımsız izlemeye kapalı olması vb.).

“Zaten sistemin kendisi çocuğu infaz kurumunda kapalı tutmak olduğu için, rehabilite etmek değil, topluma kazandırmak değil de, işte çocuğu toplumdan ayırıştırılmalı, orada izole edelim düşüncesi olduğu için çok sağlıklı olmadığı kanaatindeyiz gördüğümüz kadarıyla.” (Avukat 7)

Hukuki/idari engeller: Eğitim süreci “talep esaslı” işliyor; çocuk kurumda bilgilendirilmediği için haklarını kullanamıyor. Özel koruma önlemleri alınması gereken çocuklarla ilgili çocuğun yüksek

yararına yönelik uygulamalar mevcut değil (Örneğin mülteci çocuklar, statü kapatma kararları nedeniyle eğitim hakkına erişemiyor; sınavlara girmeleri çoğu kez engelleniyor. Roman çocuklar, özellikle Tekirdağ örneğinde, eğitim hayatına hiç dahil olamamış veya çok erken kopmuş durumda. Tutukevlerinde ve ceza infaz kurumlarında bulunan çocukların büyük çoğunluğu oğlan, kız çocuklarının sayısı ise daha az. Bu nedenle kız çocukları için hizmet, olanak, alan ve programlar öncelikli bir konu olarak ele alınmıyor).

“Çocuğun infaz kurumuna kabul aşamasında eğitim hakkına devam edebileceğine dair sağlıklı bir aktarım yapılmıyor ve çocuk bu hakkını bilmediği için eğitim hakkına devam etmek istediğine dair herhangi bir talebi de olmuyor. Birebir görüştiğimiz bir çocuk hatta bana şunu söylemişti, işte buradaki arkadaşların çoğu okula gidebileceğini bilmiyor, okula gidebileceklerini bilseydiler okula gelirlerdi tarzı bir beyanı da olmuştu... bizim temelde gördüğümüz sorun, çocuğun bu hakkında hiç haberdar olmaması. Yani bir birlik, bir düzen yok. Çocuğun hiç bu hakkını bilmemesi sıkıntı” (Avukat 7)

“Cezaevine düşme hali ile bir de statü kapatma kararları çok sıklaşmaya başladı. Bu, Suriyeliler için geçici koruma statüsü için geçerli veya diğer ülkelerde uluslararası koruma statüsü için... Statü kapatmadan sonra adres kaydı vs. kapandığı için cezaevinde bir şekilde sınavı kazandığı halde liseye veya üniversiteye eğitimini sürdüremeyen, bu talepleri karşılıksız kalan çocuklar var.” (Avukat 9)

Kimi kurumlarda kurum içerisinde okullar oluşturulmuş durumda. Ancak hem erişilebilirliğinin kapsayıcı olmadığı hem de uygulamanın verimli olmadığına dair gözlemler var. Tutukevlerinde veya yetişkinlerin tutulduğu ceza infaz kurumlarda eğitim için ayrılan fiziksel alanlar açısından genelde sınıfların tek odadan ibaret olduğu bilgisi var. Sınıfta farklı yaş grupları bir arada oluyor. Teneffüs hakkı çoğu yerde yok.

“Eğitimle ilgili ortaokul yok. Sadece lise var. Ve bizim gördüğümüz çocuklar liseye devam etmek istemiyorlar. Evet, bir lise var ama cezaevinin bu konuda motivasyonu yok. Çocukların da motivasyonu yok. Hatta görüşme yaptığımız iki çocuk, evet okumaya devam etmek istiyoruz ama cezaevinden çıktıktan sonra. Buradaki imkanlar çok iyi değil dedi.” (Avukat 4)

Öğretmen, ders çeşitliliği ve materyal açısından yetersizlik çekildiği, yalnızca kısıtlı alanlarda temel dersler verildiği bilgisi var.

“Eskiden çocuğun üç seminere katılma, daha doğrusu şöyle, bağlama kursudur, işte daha doğrusu mesleki eğitim adı altında verilen bağlama kursu, işte duvar kağıdı, berberlik eğitimi gibi. Bu eğitimlerin son dönemlerinde azaldığına yönelik tespitimiz var. Artık çocuklara bu konuda bilgi verilmiyor ve çocuklardan sadece birinin seçmesi isteniyor. Bununla alakalı Halk Eğitim Merkezi ile görüştiğim zaman oradaki hocalar da artık cezaevlerinden buna ilişkin bir talep gelmediğine dair ya da daha doğrusu gitmediklerine dair soyut beyan ve bilgi verdiler bize” (Avukat 7)

İller arasında farklılık gösteren bir şekilde kurslar kimi alanlarda açılrsa da yoğunlukla süreklilik göstermiyor, kontenjan kısıtlı. Halk Eğitim öğretmenleri artık kurumlara çağrılmıyor.

“Çocuklara bir meslek edindirme kursu da yok aslında. Çocukların ortak olarak söylediği terzilik kursu var. Sanırım süreli olarak açılan kurslar ve kontenjan dolunca zaten çocukları almıyorlar. Ve çocukların hiçbirinin böyle meslek edindirme kursuyla ilgili hevesli olarak bahsettiği, işte devam ediyoruz, işte herhangi bir sanatla ilgili, başka bir meslekle ilgili şöyle bir kurs açıldı, biz buna gidiyoruz gibi hevesli anlattığı hiçbir şeye rastlamadık.” (Avukat 4)

“Açık ilk öğretim okulu, açık öğretim lisesi, açık öğretim fakültesi var. Bunlara ilişkin destek kursları var. Sosyal ve kültürel faaliyet olarak sinema gösterimi, bilgi yarışması ve satranç

turnuvası düzenleniyor. Spor faaliyetleri açısından futbol, voleybol, basketbol, masa tenisi mevcut. Onun dışında birkaç kurs temel eğitim kursları mevcut çoğunluğu kapalı cezaevinde. Bunlar okuma-yazma kursu 1. ve 2. kademe olarak ayrılıyor. Resim kursu var, ebru sanatı kursu var ve müzik kursu var. Şimdi bunların işlevlerine dair değerlendirme biz dahil yapamıyoruz maalesef.” (Avukat 3)

Sosyal etkinliklerde çeşitlilik, sıklık, süreklilik ve çocukların ilgi, istek ve gelişimsel ihtiyaçlarına uygunluk konusunda dengesizlik var. Çocukların ilgisini çeken etkinliklere katılım süreçlerinde ise ödül- ceza yöntemi uygulanıyor.

“Arada konferans için hocalar geliyormuş. Ama bunların hiçbirinin canı gönülden isteyerek, severek katıldıklarını, bilgisini alamadık biz. Yani genellikle bazen konferansa geliyorlar, biz de dinliyormuş gibi yapıyoruz şeklinde. Hani birazcık daha “-mış” gibi yapılan etkinlikler... Tüm koğuşun kötü hali ilan edilmesiyle birlikte bu etkinliklerden menedilme cezası var. Yani eğer koğuş kötü halli olursa, iyi halden kötü halliye düşerse, kötü halde olmak da bir kişinin bile kavga etmesi, tutanak yemesi, tüm koğuşun kötü halli olması. O zaman sinema etkinliğine de çıkamıyorlar. Bu şekilde bir ceza sistemi var. Yani olan etkinlikler de cezayla birlikte ellerinden alınmış oluyor aslında.” (Avukat 4)

Kütüphane alan ve kağıt üzerinde olsa da çocukların erişimi kısıtlı; okumaya ve kütüphane kullanımına yönelik teşvik yok.

“Kütüphane hakkı var çünkü bununla alakalı bir yönetmelik ve bir düzenleme var... Kütüphane hakları olduğu sürekli hatırlatılır ama kitaplara erişim konusunda yine biz bununla alakalı bir tespitte bulunduk. Çocukların isteyip de erişebildiği kitap oranı %60. Çocuğun kişisel gelişimini yine etkileyecek, olumlu şekilde etkileyecek oran ise %40... Çocukların bazen erişemediği kitaplar olduğuna dair de bir tespit yapmıştık.” (Avukat 7)

Psikolojik faktörler: Çocuklar açısından tutuklama sonrası depresyon ve umutsuzluk yaygın; eğitim odağında süreç çocuklar için rehabilite edici değil, koğuştan çıkma fırsatı gibi algılanıyor.

“Genelde çocuklar ciddi bir depresyonda da oluyorlar aslında tutuklanmadan sonra. Yani böyle bir mecalleri de olmuyor birtakım işlemler yapmaya. Bir yandan da çok bürokratik süreçler oluyor bunlar. İşte okulundan bir evrak getirilecek, onun ailesi de gelecek. Yani çoğunun ailesiyle irtibatı her zaman bir anda da mümkün olamayabiliyor. Açık görüşü bekleyen aileler oluyordu. Artık hepsi açık görüşü oldu ama çok uzaktan geliyor aile... Böyle başka psikolojik etmenlerle de çocukların mücadele ettiğini ben gözlemliyordum açıkçası. Hem çok hantal bir yapı var, oradaki o işlemleri yapana kadar zaten belki tahliye olurum. Bir yandan zaten her şey çok sorunlu, bir de okulumu sıkıştıracağım araya, okulda sıkıştırırsam bir de orada rezil olmak var gibi böyle dinamiklerin içerisinde çocukların buluştuğunu gözlemliyordum.” (Avukat 5)

Çocukların eğitime dair motivasyonları konusunda ise tutukevi veya ceza infaz kurumunda eğitime çoğunlukla değer vermedikleri belirtiliyor. “Çıkınca devam ederiz” veya “okul zaman kaybı, çalışmam gerek” diyorlar.

“Bizim görüştüğümüz çocuklar genelde tutuklu çocuklar olduğu için çocuklarda şöyle bir zihniyet var, abi zaten biz 1-2 aya çıkacağız ya da biz zaten çıkacağız genel görüşündeler. Bu sebeple de eğitime hiç girmeyi düşünmüyorlar. Bir de çocuklar da maalesef kendilerini bu konuda kötü etkilemekte. Şu şekilde, ya okula gidip de ne yapacağım? Biz zaten burada birlikte vakit geçiriyoruz.” (Avukat 7).

III. Çözüm Önerileri ve İyileştirme Yolları

Çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatların, çocukların bulundukları kurumlarda örgün eğitime erişimleri odağında çözüm önerileri ve iyileştirme yollarına dair çok yönlü değerlendirmeleri olmuştur. Değerlendirmelerde öncelikle çocukların ceza infaz kurumlarına giriş yolunu ortadan kaldırmak için koruyucu ve önleyici hizmetlerin güçlendirilmesi, mevcut durumda ise çocuk mahpusların örgün eğitime erişimleri konusunda yasa ve politikaların gözden geçirilmesi, kurumsal uygulamaların güçlendirilmesi, özel koruma önlemleri alınması gereken çocuklar ile çocuk mahpusların bağlı oldukları eğitim kurumlarından kopmalarını önleyecek düzenlemeler yapılması, izleme ve savunuculuk çalışmaları ile avukatların bu doğrultuda güçlenmelerine destek verilmesi gibi kritik konulara dikkat çekilmiştir.

Koruyucu ve Önleyici Politika ve Hizmetlerin Güçlendirilmesi: Çocukların ceza infaz kurumlarına giriş yolunu ortadan kaldırmaya yönelik yoksulluk, şiddet kültürü ve ayrımcılıkla mücadele konularında kamu politikalarının gözden geçirilmesi, başta Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) çocukların örgün eğitimden kopmasını önlemek için erken ve etkin uyarı mekanizmaları kurması; özellikle çocuk işçiliği ve aile içi şiddet gibi risklere karşı zamanında önlem ve müdahale programları geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Çocuk ilk defa çünkü çocuk adalet sisteminin içerisine girmiş. O tutuklamayı son çare olarak düşünmek yerine çocuğu tutuklamışlar. Ve bu çocuk, evet MESEM'de daha önce bir meslek çalışıyor. MESEM'e devam ediyor. MESEM'de de aslında başarılı bir öğrenci. Ama alternatif yaptırımlar düşünülmediği için ve çocuk o tutuklaması son bir çare düşünülmesi gerekirken, ilk çare olarak düşünülüp cezaevine gönderildiği için mesela çocuk orada eğitim hakkıyla ilgili pek çok sıkıntı. Çünkü meslekten uzaklaşıyor. Hem eğitim anlamında hem pratik anlamında uzaklaştığını gördük.” (Avukat 13)

Çocuk Mahpusların Örgün Eğitime Erişimleri Konusunda Yasa ve Politikaların Güçlendirilmesi: Bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanması engellenemediği durumda onun örgün eğitim hakkının ihlal edilmemesi için yasa ve politikalar bütüncül bir şekilde gözden geçirilmesi, kurumlarda eğitim hakkının resen işletilen bir süreç olmasının sağlanması; başka bir ifadeyle çocuğun talep etme koşuluna dayandırılmaması, ayrıca çocukların eğitim hakkını engelleyen adli kontrol tedbirlerin gözden geçirilmesi ve yargı reformlarında öngörülen 'çok programlı liselerin çocukları daha da çok izole etmelerinin önlenmesi konularına dikkat çekilmiştir.

“... Daha anlaşılabilir; her yerde aynı şekilde uygulanabilecek bir yasal düzenleme gerekli olduğunu düşünüyorum. Özellikle infaza kabul aşamasından sonra tutukluğu veya mahpus fark etmeksizin bütün çocukların faydalanabileceği, bir düzenlemenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bununla alakalı çocuğun kurumda olmasıyla alakalı takip yapıldığını biz daha hiç görmedik bu arada. Çocuk cezaevine girdikten sonra bu çocukla alakalı ne yapılıyor? Eğitim hakkında devam ediyor mu, etmiyor mu? Neden taleple bağlılık ilkesi burada uygulanıyor? Dışarıdayken uygulanmıyor da kuruma girdikten sonra neden uygulanıyor? Bunlar bariz tezatlıktan ve çelişkiler ve bu bizi rahatsız ediyor açıkçası.” (Avukat 12)

“Bir çocuk eğer ki ceza infaz kurumuna girdiği zaman öncelikle talepte bulunması gerekiyor; eğitimde faydalanmak istediğine dair. Ve bu talep sonrası ona gelen geri bildirimlerle ondan sonra o sürecin işlemesi aslında zaman alıyor. Ve bu süre zarfında onun, yani çocuğun bunu talep etmesi gerektiğini de bilmesi gerekiyor bu arada, bu sürecin de bilgisinin ona verilmesi gerekiyor. Sonrasında çocuk bunu eğitime eriştikten sonra gerekli materyallere vesaire erişim için de talep etmesi gerekiyor. Yani süre biraz daha uzamış oluyor. Ama geri bildirim süreci bence uzun oluyor.”

Ve belki o zamana kadar zaten çocuk tahliye olmuş olabiliyor. O yüzden geri bildirim, talep ve süre konularına değinmek istedim. Çocuğun istemesi ve ondan sonra ona geri bildirimin kurum tarafından zaman alabiliyor. Ve onun takibini aslında bence kurumun da yapması da biraz eksik kalmış oluyor. Biz çünkü çocuklarla görüşmeler yaptığımız zaman materyal istediğini ve materyalin henüz gelmediğini, eksik kitap olduğunu bunu talep etti ve belki de birkaç hafta sonrasında duruşması var ve o duruşması olduğu zaman tahliye olacak. Tahliye olunca da bir işine yaramayacak. Ve o bu arada aslında eğitimden kopmuş bir noktada oluyor... kurumun burada da eksik noktası çok fazla. Gelen kişiyi sistematik olarak ele alsalar; geldiğinde örgün eğitim görüyor; eğitime devam ediyor mu? Ediyorsa, o zaman tamam neye ihtiyacı var? Bu şekilde belki ilerleseler daha hızlı ve verimli olur.” (Avukat 12)

Kurumsal Uygulamaların Güçlendirilmesi: Tutukevi ve ceza infaz kurumlarında örgün eğitim özelinde eğitim hakkına erişim odağında ulusal standartların getirilmesi, çocuklara kabul aşamasında yazılı ve sözlü bilgilendirme yapılması; kurum içindeki eğitim çalışmalarında MEB ve Adalet Bakanlığı’nın koordinasyonunun güçlendirilmesi; örgün eğitim süreçlerinin desteklenmesi için kurumdaki psikososyal servis biriminin düzenli izleme ve raporlama yapması ve kurum içindeki öğretmen kadrolarının çeşitlendirilip güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

“Takip ettiğim bir dosyayla ilgili çocuğun bir ihtiyacı sebebiyle psiko-sosyal servisle görüştüm. Şunu söyledi bana, o çok ilginç geldi. “Bir sorun olmadan” değil olay olduğunda çocuklarla görüşme yapıyorum. ... psikososyal servisten neden bu çocuğun tutuklama tedbiriyle elde edilmek istediğini, öncesini sonrasını çocuğun gelişiminin nasıl olduğunu değerlendirmesi için aslında bu düzenli görüşmeleri yapması gerekiyor. Bununla ilgili de aslında uygulamada bir birlik olması lazım. İşte ben tek başıyım, sayı çok fazla, yetiştiremiyorum. Çocukların aslında neye ihtiyacı olduğunu ve nasıl bir yol kat ettiğini psikososyal servisin değerlendirmesi gerekiyor.” (Avukat 13)

“Eğitimde zorunluluk esas. Türkiye’de kanun üzerine öyle en azından. Ama tutuklanan çocukları kim? Böyle bir zorunluluk olmadığını fark ettik biz. Çocuk okumuyor, kuruma girmeden önce, bu aileye dikte edilir. Hatta para cezası vardır. Şu şekilde Bilbordlarda, işte TV kanallarda bilgilendirme yapılır sürekli. Ama çocuk kuruma girdikten sonra sanki devlet tarafından çocuk göz ardı ediliyor. O zaten kuruma girdi. Kuruma girdiği için tutuklu ya da mahpus fark etmiyor burada. Çocuğun üstün yararını gözetmek istiyorsak ve çocuğa gerçek anlamda bir şey katmak istiyorsak çocuk neden kuruma girdikten sonra bunun takibi yapılmıyor? Anne ve babayı cezalandırırken siz neden kuruma, kurum müdürüne bu hususta herhangi bir araştırma yapılmasına veya kurma bunun hesabı neden sorulmuyor? Biz aslında biraz da buradayız. Bunu da dikkat etmeye çalışıyoruz ama olduğu kadarıyla burada aslında görev düşüyor. Milli Eğitim Bakanlığına ve Aile Bakanlığına.” (Avukat 7)

Özel Koruma Önlemleri Alınması Gereken Çocuklar İçin Düzenlemelerin Güçlendirilmesi: Ayrımcı muameleyle maruz kalan veya kalma riski olan çocuklar için özel önlemlerin geliştirilmesine öncelik verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Örneğin mülteci çocuklar açısından statüden bağımsız olarak okul kayıtlarının güvence altına alınması, cezaevinde sınavlara katılım otomatik süreçlerle sağlanması; kız çocuklarına özgü alan, olanak ve hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

“... artık yargıda inanılmaz bir sertleşme dönemine gittik. Yani siyasi atmosferin de dışında çocuk ve mülteci gibi kırılgan grupların davalarında da inanılmaz bir kayıtsızlık hali var... Dönemden kaynaklı galiba tedbir taleplerinin bile kabul edilmemesini buyuran bazı yazılar dolaşıyor. Daha ilginç, sosyal inceleme raporu düzenleyen uzmanına bu yazıları dikte ettiren bir akıl var sanırım bu ara. Çünkü ben tedbir talebine kabul alamıyorum mültecilerle ilgili bir süredir. Yani bu yazılar

atıfla tedbire bir hükmedilmesin diye karar çıkmaya başladı. Bunları da gönderiyorum AYM'ye. Güncel bir durum diye paylaşmak istedim. Yazıların tarihi 2024'ün son ayları falan.” (Avukat 9)

Çocuk Mahpusların Bağlı Oldukları Eğitim Kurumlarından Kopmalarını Önleyecek Düzenlemeler Yapılması: Tutukevi veya cezaevindeki çocukların kuruma girmeden önce kayıtlı oldukları eğitim kurumlarına devamı için protokoller geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (MESEM vb.). Kopmaları önlemeye yönelik kurum içerisinde halk eğitim kurslarının çeşitlilik ve süreklilik göstermesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Görüşme yaptığımız çocuklar cezaevine girmeden önce MESEM'e devam eden çocuklar. Meslek eğitimiyle ilgili aslında cezaevinde de desteklenseler ve o eğitim sürse çocukların gelişimi açısından çok iyi olacak. Ama onunla ilgili hiçbir şey zaten yapılmıyor.” (Avukat 4)

İzleme ve Savunuculuk Çalışmaları ile Avukatların Güçlendirilmesi: Çocuk mahpusların örgün eğitim özelinde haklarının devletin hesap verebilirlik ve şeffaflık yükümlülüğü odağında değerlendirilebilmesi için izleme çalışmalarının önemi, bağımsız izleme mekanizmaları oluşturulması gerektiği, mevcut durumda çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatlar aracılığıyla gerçekleştirilen destek ve izleme çalışmalarının güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.

“Sadece bir kadın çocuklara ayrılması, eğitim alanları, sadece ya da bir sınıfın, bir odanın ayrılması çocuk için fiziki yeterlik sağlamamaktır. Aynı zamanda hem fiziki yeterlik sağlanmalı, materyaller sağlanmalı. Bununla birlikte oraya giden eğitimcilerin kim olduğu da önemli. Biz bilmiyoruz mesela onu. Biz sadece bir müdürü biliyoruz. Onun haricinde hangi öğretmen ne şekilde katılmaya sağlıyor, hangi çocuklara ne eğitim veriliyor. Aslında burada da şeffaflık lazım. Özellikle STK'lar veya Adalet Bakanlığı için, en azından Aile Bakanlığı için diyelim. Yani bu bilgi paylaşımı bizimle yapılmadığı için biz de bunun tespitini yapamıyoruz.” (Avukat 7)

Destek ve izleme çalışmaları kapsamında çocuk mahpuslar için Anayasa Mahkemesi (AYM), Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) başta olmak üzere hak arama yolları ile ve kolektif başvurular, örnek dava dosyaları ve stratejik davalama gibi yöntemlerin zamanında ve etkin kullanılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İzleme çalışmalarının bilgi edinme başvuruları ile geliştirilerek kamu idaresinin şeffaflık ve hesap verebilirliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

“Yani çok etkili olup olmadığı tartışılabilir ama artık istinaf mahkemeleri, işte mahkeme vardan ilk istediğimizi alamayınca Anayasa Mahkemesi İstinaf Mahkemesi'ne dönmüş durumda. Herkes artık olayı oraya taşımaya çalışıyor, haklı olarak. Oranın da tabii ki kendi ölçüsünde bir yankı uyandıran yönü olmadığını söyleyemeyiz. Mevzuatların bazen yetersiz olduğunu güzelce vurguluyor ama problem şu, çok çok nitelikli çocuk hakları itiraflarında oldukça hazırlıksız başvurular olduğunu görüyorum... Anayasa mahkemesi bazen şöyle ara karar yazıyor... Diyor ki Anayasa Mahkemesi, ya bu çocuk için çok önemli bir durum ama neden ilk defa bu aşamada vurgulanıyor? Yani neden bu çocuk mahkemesine sunulan tedbir talep dilekçesinde bile yazmamışlar? Neden onun itirazlığı aşamasında hiç uygulanmamış da zıncı diye başvuru aşamasında bu konuya odaklanmışsınız gibi hani böyle biraz bizim de eksikliğimizi çağrıştıran bir konu var... tedbir talebi ile vesaire bütün şeylerden medet umacaksak biraz belki oraya gidebileceğini öngörerek başvuruları hazırlamakta fayda var. Çocuk Mahkemesi'nin istediğimiz alamama durumunun olabildiği dönemlerden geçiyoruz... Alternatif yollar olan Kamu Denetçiliği Kurumu, durumuna göre işin içinde bir ayrımcılıkla temas eden durumlarda TİHEK başvurularının da tabii süreçte delil kabiliyetli olduğunu söylemem gerekir. Çünkü pek bilinmiyor ama Kamu Denetçiliği Kurumu, İdari Mahkeme'de bile olmayan yetkiyi kullanıyor. Bazen yerinde gidip, incelemeyip, tanık dinliyor mesela. Yani buraları kullanan arkadaşlarımız daha hazır bir

noktaya da gidiyorlar yargıya. Böyle yolları belki biraz çeşitlendirmekte fayda olduğunu düşünüyorum.” (Avukat 9)

Çocuk mahpuslarla iletişimi olacak veya olan avukatların, “çocuk mahpusların eğitim hakkı” odağından güçlendirilmesi, çocuk mahpuslar için destek ve izleme çalışmaları yapan avukatlara yönelik deneyim paylaşımı ortamları oluşturulmasının önemli olduğu ifade edilmiştir. Barolar başta olmak üzere konuyla ilgili düzenlenecek eğitim çalışmalarında çocukların maruz kaldığı somut örgün eğitim hakkı ihlalleri ve söz konusu ihlaller konusunda yapılan somut hak arama yol ve yöntemlerine ilişkin paylaşımların dahil etmesinin verimli olacağına dikkat çekilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Özgürlüğün kısıtlanması son çaredir!

Bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmaması için tüm yol, yöntem ve olanaklar gözden geçirilmelidir. Kısıtlamanın önlenemediği durumda ise çocukların diğer tüm haklara erişimleri güvence altına alınmalıdır. Hakların engellenmesi asla kabul edilemez.

Odak grup çalışmasının bulguları çocuk mahpusların örgün eğitim hakkı konusunda hak ihlallerine neden olan ve derinleştiren pek çok eksiklik veya boşluk olduğuna işaret etmiş; söz konusu eksiklik ve boşlukların giderilmesi konusunda ise çocuk mahpuslarla iletişimi olan avukatların çok boyutlu önerilerini bir araya getirmiştir.

Devletin çocuk mahpusların örgün eğitim haklarına saygı gösterme, hakları sağlama ve koruma yükümlülüğünü yerine getirme durumu odağında ve örgün eğitim hakkının temel bileşenlerine göre değerlendirildiğinde, mevcut durumun hak ihlallerine neden olduğu veya zemin hazırladığı açıkça görülmektedir.

Örgün Eğitim Hakkının Mevcudiyeti.

Çocuk mahpusların örgün eğitim hakları açısından yasal altyapı mevcut olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Çocukların eğitim hakkı talep esaslı işliyor, bu da örgün eğitim hakkına dair mevcudiyetin fiilen sağlanmadığını göstermektedir. Derslikler tek odadan ibaret, materyaller sınırlı, öğretmen sayısı yetersizdir. Çocukların örgün eğitime dair bağlantı ve motivasyonlarının güçlü olması konusunda çalışmalar yoktur. Örneğin MESEM öğrencilerinin eğitime devamı sağlanmamaktadır. Çocuk mahpusların tahliye sonrası örgün eğitime dönüşleri için mekanizma bulunmamaktadır. Kısaca **örgün eğitim hakkının mevcudiyetine dair göstergelerin büyük çoğunluğu karşılanmamaktadır.**

Örgün Eğitim Hakkına Erişilebilirlik.

Çocuk mahpusların örgün eğitim hakkına erişimi ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Eğitim hakkına dair bilgilendirme yapılmıyor, çocuklar çoğunlukla avukatlar aracılığıyla haklarını öğreniyor. Özel koruma önlemleri alınması gereken çocuklar çok daha fazla engelle karşılaşiyor. Örneğin mülteci çocuklar statü kapatma nedeniyle eğitimden dışlanıyor. Roman çocuklar çok erken yaşta kopuyor, kız çocuklar için özel önlemler bulunmuyor. Aileler sürece dahil edilmiyor. Kısaca **örgün eğitim hakkının erişilebilirliğine dair göstergeleri ağır biçimde ihlal edilmektedir.**

Örgün Eğitim Hakkı Açısından Kabul Edilebilirlik.

Çocuk mahpuslar açısından eğitim ortamları çocukların yaşına, psikososyal durumuna ve kültürel özelliklerine uygun değildir. Çocuklar çoğu zaman eğitim almak istememekte, müfredatı niteliksiz bulmaktadır. Kurslar süresiz ve keyfi biçimde uygulanmakta, çocukların görüşleri alınmamaktadır. Hak temelli yaklaşım yerine disiplin odaklı pratikler öne çıkabilmektedir. Psikososyal destek programları eğitimle entegre değildir. Ayrımcılık ve kötü muamele örnekleri sıklıkla görülmektedir. Kısaca **örgün eğitim hakkının kabul edilebilirliğine dair göstergeler karşılanmamaktadır.**

Örgün Eğitim Hakkı Açısından Adapte Edilebilirlik.

Çocuk mahpuslar açısından bireyselleştirilmiş eğitim planları neredeyse yoktur, tüm yaş grupları aynı sınıfta ders görmektedir. Öğrencilerin eğitimleri kesintiye uğramaktadır. Kriz dönemlerinde eğitimin devamlılığı için özel önlemler alınmamaktadır. Özel koruma önlemleri alınması gereken çocuklar için destek mekanizmaları yoktur. Tahliye sonrası becerilerin işe veya mesleğe aktarımı takip edilmemektedir. Kısaca **örgün eğitim hakkının adapte edilebilirliğine dair göstergeler karşılanmamaktadır.**

Çocuk mahpusların örgün eğitim hakları ile ilgili hak ihlallerine neden olan veya zemin hazırlayan durumların ortadan kaldırılmasında sistemin çocukların üstün yararına uygun şekilde yeniden gözden geçirilerek dönüştürülmesi ihtiyacı vardır. Çocuk mahpuslarla iletişim olan avukatların da vurguladığı gibi dönüşüm konusunda göz önünde tutulması gereken konular;

- Çocuk adalet sisteminin temel ilkelerinden biri olan “**Özgürlüğün kısıtlanması son çare olmalıdır**” ilkesinin **amasız uygulanması.**
- Koruyucu ve önleyici hizmetler ile alternatif tedbirlerin güçlendirilerek çocukların “suça sürüklenen çocuk” ya da “mahpus” statüsüne düşmelerini engelleyecek **erken ve etkili müdahale** mekanizmalarının kurulması.
- Mevcut durum ve uygulamalarda **acilen** tutukevlerinde ve ceza infaz kurumlarında;
 - Çocuk mahpusların eğitim haklarının korunması konusunda **hesap verebilirlik ve şeffaflık** sağlanması
 - o Çocuk mahpusların örgün eğitim haklarına dair **kamu idaresinin hak temelli veri paylaşımında** bulunması
 - o Tutukevi ve ceza infaz kurumlarının **bağımsız izleme çalışmalarına** açılması
 - **Örgün eğitimin gereklilikleri** çocukların yüksek yararı doğrultusunda güçlendirilmelidir:
 - o Örgün eğitim hakkının resen işletilmesi
 - o Aileler bilgilendirilmeli
 - o Öğretmen kadrosunun güçlendirilmesi
 - o Uygun müfredat ve öğrenme materyallerinin sağlanması
 - o Ayrımcılığa karşı ve özel koruma önlemleri alınması gereken çocuklara yönelik dil desteği ve kimlik sorunlarının çözümüne yönelik esnek mekanizmaların geliştirilmesi (Statüden bağımsız okul kaydı, kız çocuklara özel erişim planları vb.)
 - o Örgün eğitim süreçlerine psikososyal destek hizmetlerin entegre edilmesi.
 - o Her çocuk mahpus için bireysel eğitim planı oluşturulması
 - o Çocukların kuruma girmeden önce kayıtlı oldukları eğitim kurumları ile bağlarının kopmamasının sağlanması (MESEM gibi)

- o Tahliye sonrası için hazırlık ve tahliye sonrası destek mekanizmaları kurulması

Hali hazırda çocuk mahpusların tutulduğu tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime dair gerek hesap verebilirliğin ve şeffaflığın sağlanması gerekse örgün eğitimin gerekliliklerinin çocukların yararı doğrultusunda güçlenmesi için izleme ve savunuculuk çalışmaları yapılmasının önemi açıktır. Dolayısıyla doğrudan çocuk mahpuslar özelinde çalışmalar yürüten başta meslek odaları olmak üzere hak temelli sivil toplum örgütlerinin çocuk mahpusların örgün eğitim haklarını gündemlerinde tutmaları ve hak ihlallerini görünür kılmaları önem taşımaktadır.

Tutukevleri ve ceza infaz kurumlarının sivil topluma kapalı olduğu bir dönem içerisinde olduğundan çocuk mahpuslarla iletişimi olan başta avukatlar olmak üzere meslek gruplarının güçlenmelerine yönelik çalışmaları desteklemek ve yaygınlaştırmak kritik bir konudur.

İzleme ve savunuculuk çalışmalarında örgün eğitim hakkına dair göstergelerin kullanılması ve geliştirilmesi yapısal, süreç veya sonuç odaklı değerlendirmelerin sistematik hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

Çocuk Mahpusların Örgün Eğitim Hakkına Erişimini İzleme Odak Grup Çalışması Raporu'nun gerek izleme ve savunuculuk çalışmalarına katkı sunması gerekse politika yapıcılar için yol gösterici olması umuduyla...

Ekler

Davet- Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Dair Odak Grup Çalışması

Sevgili Çocuk Mahpuslara Yönelik Hak İzleme Programı Eğitimi katılımcıları,

Sizi, çocuk adalet sistemi içinde yer alan çocuk mahpusların eğitim haklarını izleme ve savunuculuk çalışmalarıyla güçlendirmek amacıyla kurumlardaki çocuklarla teması ve çalışma deneyimi olan avukatların katılımıyla yapılacak **odak grup çalışmasına davet etmek istiyoruz.**

Odak grup çalışması, “İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye'deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi” projesi alt hibe programı kapsamında oluşan **Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme küme*** çalışmasının alt faaliyetlerinden biridir.

Çocuk mahpusların tutukevi veya ceza infaz kurumlarında örgün eğitime erişim durumlarını değerlendirmek, karşılaşılan engelleri ortaya koymak ve eğitim hakkının yaşama geçirilmesi için birlikte çözüm yolları geliştirmek amacıyla yapılacak odak grup çalışması **23 Haziran 2025 Pazartesi saat 15.00 – 16.30/17.00 arasında çevrimiçi** ortamda yapılacaktır.

CMK aracılığıyla veya gönüllü olarak çocuklarla temas etmiş, çocuk adalet sistemi konusunda deneyimli 8–10 avukatın katılımı ile 1,5-2 saat sürmesi hedeflenen çalışmada ele alınacak temel sorular ekte. Katılımcılardan alana dair gözlem ve önerilerini paylaşmaları beklenmekte ve paylaşımların raporlaştırılabilmesi için oturumun kayıt altına alınması hedeflenmektedir. Kayıtlar izleme, raporlama ve savunma çalışmaları kapsamında anonimleştirilecektir.

Çalışmamıza sağlayacağınız katkının, çocuk adalet sistemi içinde yer alan çocuk mahpusların eğitim haklarını korumaya ve geliştirmeye önemli bir destek sunacağına inanıyoruz.

Odak grup çalışmamıza dair davetimizi olumlu değerlendirmenizi diler, **katılımınızı en geç 19 Haziran 2025 tarihine kadar bildirmenizi rica ederiz.**

Çalışmaya ilişkin temel sorular ile konuya dair kavramsal çerçeveye ilişkin kısa bir bilgi notu ekte yer almaktadır.

Sevgi ve saygılarımızla,

Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme Kümesi adına

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

**Bu odak grup çalışması, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı, FİSA Çocuk Hakları Merkezi ve SHU Dr. Emrah Kırımsoy'dan oluşan “Çocuk Mahpusların Eğitim Hakkına Erişimini İzleme” Projesi Küme Çalışması kapsamında yürütülmekte olup, proje Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD) ve İnsan Hakları Bilgi ve Belge Sistemleri (HURIDOCs) ortaklığında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen “İzleme ve Savunuculuk Ortaklıkları Yoluyla Türkiye'deki Dezavantajlı Grupların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarının Desteklenmesi” alt hibe programı çerçevesindedir.*

Odak Grup Soruları

1. Genel Durumun Değerlendirilmesi

- Başta tutuklu olmak üzere mahpus çocukların eğitim haklarıyla ilgili genel gözlemlerinizi nedir? Eğitim hakları ne derece sağlanabiliyor? Çocukların kurum öncesi örgün eğitim durumları (okuma-yazma durumu dahil)?
- Çocuk mahpusların eğitimle ilgili yaşadığı başlıca sorunlar nelerdir? Bu sorunları avukatlar olarak nasıl gözlemliyorsunuz?

- Çocukların eğitimden kopma sebepleri hakkında neler söyleyebilirsiniz? Çocukların cezaevlerinde eğitim alması ne derece mümkün?
- Sonda sorusu: Çocukların yaş, cinsiyet, suç tipi vb. durumları cevabınızı etkiler mi?

2. Örgün Eğitimdeki Engeller ve Zorluklar

- Cezaevlerindeki fiziksel altyapı, eğitim materyalleri ve personel eksiklikleri çocukların eğitimine nasıl engel oluyor? Kurumların konum ve tiplerini gözettiğinizde, bu kurumlar arasında ne gibi farklar gözlemliyorsunuz?
- Avukatlar olarak, çocukların eğitim haklarını savunurken hangi pratik zorluklarla karşılaşılıyorsunuz?
- Cezaevlerinde çocukların eğitim sürecini takip etme ve bilgi edinme konusunda hukuki engeller veya yasal zorluklarla karşılaşılıyor musunuz?
- Sonda sorusu: Bu zorlukları çocukların yaş, cinsiyet, suç tipi vb. durumlarını gözeterek açıklar mısınız?

3. Çözüm Önerileri ve İyileştirme Yolları

- Çocukların örgün eğitime daha etkin şekilde katılabilmesi için **yasal düzenlemelerde ne gibi değişiklikler** yapılabilir?
- Cezaevlerinde eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi için **gönüllü avukatlar** olarak nasıl bir katkı sağlanabilir? Önerdiğiniz somut çözümler nelerdir?
- Çocuk mahpusların eğitim süreçlerine **sosyal hizmet uzmanları ve psikolojik destek** gibi ek destek hizmetleri nasıl entegre edilebilir?
- Eğitimin sürdürülebilirliğini sağlamak için **devletin ve sivil toplumun** nasıl işbirliği yapabileceği konusunda düşünceleriniz nelerdir?
- Çocuk mahpusların örgün eğitim süreçlerini iyileştirmeye yönelik savunuculuk çalışmaları konusunda önerileriniz nelerdir?

Kapanış

- Çocuk mahpusların örgün eğitim süreçlerini iyileştirmek için atılacak ilk adımlar ne olabilir?
- Çalışmalarınızda kullanabileceğiniz somut çıkarımlar oldu mu? Olduysa neler?

Çocuk Mahpuslar ve Eğitim Hakkı Kavramsal Çerçeve Bilgi Notu

Giriş

Eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesiyle temel bir hak olarak tanımlanmış ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. ve 14. maddeleriyle daha da somutlaştırılmıştır. Çocuklar açısından özel bir önem taşır ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. ve 29. maddeleriyle güvence altına alınmıştır.

Eğitim hakkı, temel bir “insan hakkı” olmasının yanı sıra “eğitimde hakları” ve “eğitim yoluyla gerçekleşen hakları” kapsayan bir haktır. Dolayısıyla yalnızca bilgi edinme ya da okulda bulunma hakkı değil; çocukların gelişimsel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerine cevap veren, insan onuruna uygun, güçlendirici bir süreci ifade eder.

Eğitim hakkına saygı duyulmadığı, sağlanmadığı veya korunmadığı durumda çocukların temel hak ve özgürlükleri, eğitim sürecindeki hakları ve eğitim yoluyla gerçekleşen hakları hak ihlallerine açık hale gelir. Çocuk koruma sistemi hızlı ve etkili müdahalede bulunmadığında telafisi zor veya imkansız durumlar oluşur. Bu durumlardan biri de çocukların çocuk adalet sistemi ile tanışmalarıdır.

Araştırmalar çocukların kanunlarla ihtilaf halinde olmalarının nedenleri arasında çocukların çeşitli nedenlerle çocuk koruma sistemi ve ona bağlı olarak eğitim sisteminden kopmuş olduklarına işaret eder. Dolayısıyla eğitim hakkı özelinde çocuk adalet sistemine girme riski olan veya giren çocukların öznel durumlarına yönelik düzenlemelere ihtiyaç olduğu açıktır. Aksi durumda özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar, eğitim hakkından çok daha sınırlı biçimde faydalanmakta ya da sistematik olarak mahrum kalmaktadır. Oysa tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocuklar açısından bu hakkın hayata geçirilebilmesi, hak temelli ve onarıcı bir çocuk adalet sisteminin temel gerekliliklerinden biridir.

Eğitim Hakkının Bileşenleri ve Çocuk Mahpuslar

Çocuk adalet sistemi içerisinde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların eğitim hakkını, uluslararası insan hakları normları doğrultusunda değerlendirme konusunda Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü Katarina Tomasevski tarafından geliştirilen “4-A Modeli” yol göstericidir².

Eğitim hakkını temel bir insan hakkı, eğitimde haklar ve eğitim yoluyla gerçekleşen haklar olarak ele alan 4-A Modeli, devletin eğitim hakkını yalnızca erişimle sınırlı görmemesi, aynı zamanda eğitim ortamlarının ve içeriklerinin nitelik ve uygunluk bakımından çocukların gereksinimlerine cevap verecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini ve bu konulardaki yükümlülüklerini hatırlatır. Devletin yükümlülüklerini çocuğun eğitim hakkına dair **mevcudiyet (availability)**, **erişilebilirlik (accessibility)**, **kabul edilebilirlik (acceptability)** ve **adapte edilebilirlik (adaptability)** boyutları ile ele alır³.

Çocuk Mahpuslar İçin Eğitim Hakkının Değerlendirme Ölçütleri

² Tomasevski, K. (2001). *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*. Right to Education Primers No. 3. Novum Grafiska AB.

³ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1999). *General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13)*.

Eğitim, çocukların gelişimi, bir arada yaşama kültürünün inşası ve toplumla bütünleşme süreçlerinde anahtar rol oynar. Bir çocuğun her ne sebeple olursa olsun adalet sistemine girişi, çocuğun insan haklarının korunması konusunda devletin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda en temel değerlendirme kriterlerinden biridir.

Bu bağlamda çocuk mahpusların eğitim hakkına dair bütüncül değerlendirme, çocukların adalet sistemine girişlerinden hem önce hem de sonra mevcut çocuk koruma sistemi ve ona bağlı olarak eğitim sistemi içerisinde devletin koruyucu ve önleyici yükümlülükleri konusundaki durumunu ele almayı gerektirir.

Tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocuklar söz konusu olduğunda ise eğitim hakkı yalnızca akademik gelişimi değil; aynı zamanda psikososyal destek, sosyal uyum ve onarıcı adalet açısından kritik önem taşır.

Eğitim hakkına dair devletin yükümlülüklerini tanımlayan ve genel olarak eğitim hakkını güçlendiren ve sürdürülebilir kılan ölçütler, çocuk mahpusların eğitim hakkı açısından değerlendirildiğinde;

- **Mevcudiyet:** Tutukevi, kapalı ceza infaz kurumları veya eğitim evlerinde bulunan çocukların eğitim haklarını kullanabilmeleri için yasal altyapı, fiziksel donanım ve yeterli kaynağın varlığı ve sağlanması,
- **Erişilebilirlik:** Çocuk mahpusların eğitim hizmetlerine, eğitim ortamlarına ve kurumlara, öğretmenlere ve materyallere erişim konusunda fiziksel, ekonomik, öncelik vb. nedenlerden dolayı erişim engelleri olmaması,
- **Kabul Edilebilirlik:** Çocuk mahpuslara sunulan eğitim hizmet ve programlarının çocukların yaşına, kültürel, dilsel ve psikososyal ihtiyaçlarına uygunluğu,
- **Adapte Edilebilirlik:** Çocuk mahpusların bireysel farklılıklarının göz önüne alınarak, eğitim içeriklerinin ve öğretim yöntemlerinin esnek biçimde düzenlenmesi

gerekliliklerine işaret eder.

Sonuç

Çocuk adalet sistemi cezalandırma odaklı değil, onarıcı yani çok boyutlu olarak zararın tazminini, bir arada yaşam kültürünü ve toplumsal bütünleşmeyi desteklemeyi hedefler. Onarıcı adalet perspektifi, eğitimi bir rehabilitasyon aracı olarak değil; çocukların öznelliklerini yeniden inşa edebilecekleri bir alan olarak görmeyi gerektirir⁴. Bu bağlamda eğitim hakkı, çocuğu bir mahkum değil, yetişkinlerin sorumluluklarını çok daha kapsamlı bir şekilde yerine getirmesi gereken hakkın **öznesi** olarak ele alır.

Kısaca çocuk mahpuslar için eğitim hakkı, yalnızca okulda, sınıfta, derste bulunma imkânı değil, aynı zamanda insan onuruna yakışır bir yaşam kurma potansiyelinin desteklenmesidir. Bu nedenle devletin yükümlülüğü, eğitim hakkını çocuk koruma sisteminin bir parçası olarak çocuk adalet sisteminin merkezine yerleştirmek ve bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirmektir. Dolayısıyla çocuk adalet sistemi çocukların hak ve özgürlüklerine erişimlerini koruyacak hem de onların adli sistemde yer almalarını ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarını önleyecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir. Bu konuda özellikle çocukların çocuk koruma sistemi ve bağlı olarak eğitim sisteminden sıyrılıp çocuk adalet sistemi ile tanışmalarının nedenleri ve özelde çocuğun

⁴ Muncie, J. (2009). *Youth and Crime* (3rd ed.). Sage Publications.

adli sisteme girmesi nedeniyle örgün eğitimin kesintiye uğramasına neden olan ceza sorumluluğu yaşı ile ilgili düzenlemelerin de eğitim hakkına dair mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve adapte edilebilirlik ölçütleri doğrultusunda gözden geçirilmesinin önemli olduğu açıktır.

Unutulmamalıdır ki;

- **Her çocuk hak sahibidir.** 18 yaşına kadar herkesin insan haklarının özel gerektirdikleri doğrultusunda muamele görme hakkı vardır. Çocuğun insan haklarını korumak devletin yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük çocuklara yönelik **ayrımcılık yasağının, çocuğun yaşama, gelişme ve katılım haklarının ve çocuğun yüksek yararının** gözetilmesini gerektirir.
- **Her çocuk biriciktir.** Çocukların her biri kendine özgü ve çeşitli özelliklere, kendine has algılama, ifade etme biçim ve becerilere sahiptir. Çocukların çeşitli özellikleri, ihtiyaçları veya farklı koruma tedbirlerine ihtiyaç duymaları onların insan haklarından mahrum kalmalarının gerekçesi olamaz.
- **Özgürlüğün kısıtlanması son çaredir.** Bir çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmaması için tüm yol, yöntem ve olanaklar gözden geçirilmelidir. Kısıtlamanın önlenemediği durumda ise çocukların diğer tüm haklara erişimleri güvence altına alınmalıdır. Hakların engellenmesi asla kabul edilemez.

Kaynakça

- Vaghri, Z., Ruggiero, R., Lansdown, G. (2025). Children's Rights-Based Indicators: Strengthening States' Accountability to Children. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-71594-5>
- TÇYÖV (2024). Çocuk Mahpuslar Hak İzleme Programı
- Ataman, H. (2008). Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi. İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir
- Tomaševski, K. (2001). Human Rights Obligations: Making Education Available, Accessible, Acceptable and Adaptable. SIDA https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Tomasevski_Primer%203.pdf

Çocuk Mahpusların Örgün Eğitim Hakkı Odağında Göstergeler (4-A Modeli)

I. Mevcudiyet (Availability)

Yapısal Göstergeler

Ceza adalet sisteminde tutulan çocukların örgün eğitime erişimini güvence altına alan mevzuat düzenlemeleri mevcut mu?

Tutukluluk/hükümlülük nedeniyle örgün eğitim hakkının kesintiye uğramasını engelleyen açık yasal düzenlemeler var mı?

Örgün eğitim müfredatına uygun eğitim altyapısı (derslikler, materyaller, bilgisayar odası vb.) ceza infaz kurumlarında mevcut mu?

Çocuklara örgün eğitim vermekle görevli öğretmenlerin atanması, eğitimi ve denetimi MEB koordinasyonunda mı yürütülüyor?

Eğitim hakkı kapsamında infaz kurumlarına ayrılan bütçede örgün eğitime yönelik özel kalem mevcut mu?

Süreç Göstergeleri

Çocukların tutukluluk öncesi örgün eğitim geçmişi dikkate alınarak uygun sınıf düzeyine yerleştirme yapılıyor mu?

Kurum içinde örgün eğitim için haftalık ders saati sayısı, MEB standartlarıyla uyumlu mu?

Açık öğretim sistemine geçiş, çocukların örgün eğitime yeniden entegrasyonunu destekleyecek şekilde planlanıyor mu?

Örgün eğitimde görevli öğretmenlerin, cezaevi koşullarına özgü pedagojik destek ve süpervizyon alması sağlanıyor mu?

Tahliye olan çocukların örgün eğitim sistemine dönüşleri izleniyor ve destekleniyor mu?

Sonuç Göstergeleri

Kurumlarda örgün eğitime kayıtlı çocukların sayısı, devam oranı, mezuniyet ve sınav başarı oranları nedir?

Zorunlu eğitim çağındaki çocukların tamamının örgün eğitim hizmetlerinden yararlanması sağlanabiliyor mu?

Tahliye sonrası örgün eğitime devam eden çocukların oranı nedir?

Eğitim hakkı uygulamalarına ilişkin bağımsız izleme raporları yayımlanıyor mu?

II. Erişilebilirlik (Accessibility)

Yapısal Göstergeler

Örgün eğitim alanlarına fiziksel erişimi kolaylaştıran düzenlemeler (engel rampaları, aydınlatma vb.) mevcut mu?

Çocuklara örgün eğitime dair hakları ve olanakları anlatan çocuk dostu rehberler sağlanıyor mu?

Farklı dil ve kültürlerden gelen çocukların örgün eğitim materyallerine erişimini destekleyecek düzenlemeler var mı?

Süreç Göstergeleri

Eğitim hizmetlerine ücretsiz ulaşım, kırtasiye, yemek gibi destekler sağlanıyor mu?

Eğitim erişimini kısıtlayan sosyoekonomik ve coğrafi engellerin belirlenmesi ve giderilmesi için mekanizmalar var mı?

Engelli çocuklar için örgün eğitimde erişilebilirlik standartları gözetiliyor mu?

Sonuç Göstergeleri

Örgün eğitimden yararlanan kız çocuklarının, etnik azınlık veya engelli çocukların oranı nedir?

Örgün eğitime devam eden çocukların sayısı ve katılım sıklığı nedir?

Çocukların eğitime dair bilgi düzeyleri ölçülüyor mu?

Aileler çocuklarının eğitim sürecine dair düzenli olarak bilgilendiriliyor mu?

III. Kabul Edilebilirlik (Acceptability)

Yapısal Göstergeler

Örgün eğitim müfredatı çocukların yaşına, psikososyal durumuna ve kültürel özelliklerine uygun mu?

Eğitim içerikleri insan hakları, eşitlik ve şiddetsiz iletişim gibi değerlere uygun mu?

Süreç Göstergeleri

Çocukların görüşleri alınarak eğitim programları oluşturuluyor mu?

Öğretmenlerin çocuklarla iletişimde etik, şeffaf ve duyarlı davranması için rehberlik sistemleri mevcut mu?

Eğitim süreci ile psikososyal destek programları entegre bir şekilde yürütülüyor mu?

Sonuç Göstergeleri

Çocukların örgün eğitim deneyimine dair memnuniyet düzeyleri ölçülüyor mu?

Çocukların kendini ifade edebilme, kültürel uyum ve psikolojik iyi oluş düzeylerine katkı sağlanıyor mu?

Eğitim ortamlarında kötü muamele, şiddet veya ayrımcılık vakaları düzenli olarak raporlanıyor mu?

IV. Adapte Edilebilirlik (Adaptability)

Yapısal Göstergeler

Özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için bireyselleştirilmiş örgün eğitim programları mevcut mu?

Eğitim içerikleri çocukların bireysel öğrenme hızına ve yeteneklerine göre çeşitlendirilmiş mi?

Süreç Göstergeleri

Her çocuk için bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlanıyor ve uygulanıyor mu?

Kriz durumlarında eğitimin devamı için özel düzenlemeler geliştirilmiş mi?

Müfredat çocukların ihtiyaçları doğrultusunda periyodik olarak güncelleniyor mu?

Aileler ve çocuklar eğitim planlarının hazırlanmasına katılıyor mu?

Sonuç Göstergeleri

Bireyselleştirilmiş eğitim planı uygulanan çocuklarda gelişim düzeyleri izleniyor mu?

Çocuklar aldıkları eğitimin kendi ihtiyaçlarına ne derece uyduğunu değerlendirebiliyor mu?

Tahliye sonrası eğitimden elde edilen becerilerin iş/meslek hayatına aktarımı takip ediliyor mu?